

УДК 347.94

12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

ОЦІНКА НЕОБХІДНОСТІ ТА ДОПУСТИМОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУДУ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

ASSESSMENT OF THE NECESSITY AND ADMISSIBILITY OF THE COURT'S PROCEDURAL ACTIVITIES IN PROOF IN A CIVIL CASE

Бортнік О.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету внутрішніх справ

Степаненко Т.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті висвітлено окремі аспекти дискреційних повноважень суду щодо доказування у цивільній справі. ЦПК України нарівні з положеннями про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, тягар доказування у справі покладено на сторони та збирання доказів не є обов'язком суду, також містить окремі норми, що закріплюють дискреційні повноваження суду щодо збирання доказів з власної ініціативи суду.

Автори погоджуються, що активна позиція суду з точки зору організації процесу виступає гарантією досягнення завдань цивільного судочинства. На підставі аналізу нормативного закріплення підстав застосування судом повноважень щодо збирання доказів звертається увага на відносну визначеність в нормах ЦПК України таких підстав. Вказується, що ефективна реалізація національними судами дискреційних повноважень зі збирання доказів у справі з власної ініціативи вимагає чітких критеріїв для суддівського розсуду. Критерієм меж суддівського розсуду є принцип верховенства права та, зокрема, його складова – принцип пропорційності. Пропорційність

має розглядатися як вимога врахування судом приватних інтересів учасників справи та публічних інтересів, пошук їх балансу у судочинстві.

Зроблено висновок, що концепція чинного ЦПК України визначається тим, що автономія учасників справи має межі, обумовлені публічними інтересами у здійсненні судочинства та досягненні його завдань. Оскільки державою обов'язок доказування покладено на сторони, мають бути створені умови до змагального процесу, в якому забезпечено рівні (збалансовані) процесуальні можливості. Якщо засоби змагального характеру не реалізуються, судом повинно бути здійснено сприяння у встановленні обставин справи. Дискреційний порядок отримання доказів судом не обмежує процесуальні права учасника справи чи диспозитивні або змагальні засади, а навпаки, компенсує недостатні процесуальні засоби через неналежну процесуальну активність сторін. Процесуальна дія, вчинена із застосуванням розсуду суду, повинна свідчити про неупередженість, об'єктивність та необхідність у відповідній ситуації.

Ключові слова: змагальний процес, процесуальна активність суду, дискреційні повноваження, пропорційність, баланс інтересів

The article highlights some aspects of the court's discretionary powers to prove in a civil case. The Civil Procedural Code of Ukraine, along with the provisions that civil litigation is adversary, the burden of proof in the case lies with the parties and the taking of evidence is not the duty of the court, also contains separate rules, which stipulate the discretionary powers of the court to initiate collect evidence. The authors agree that the active position of the court, in terms of organization of the process, is a guarantee of achieving the objectives of civil justice.

Based on the analysis of the normative fixing of the grounds for the court's use of powers to collect evidence, attention is paid to the relative certainty in the rules of the Civil Procedural Code of such grounds. It is stated that the effective exercise by the national courts of the discretionary powers to collect evidence in a case on its own initiative requires clear criteria for a judge's discretion on these matters. The criterion of the limits of judicial discretion is the principle of the rule of law and its component - the principle of proportionality. Proportionality should be considered as a requirement for the court to consider the private interests of the parties to the case and the public interests, to seek their balance in the proceedings.

It is concluded that the concept of the current Civil Procedural Code of Ukraine is determined by the fact that the autonomy of the parties to the case has limits, which are determined by the public interest in the implementation of the judiciary and the achievement of its tasks. Since the primary duty of proof lies with the parties, the conditions for an adversary process, which ensures equal (balanced) procedural capacity, must be created. If the means of adversarial nature are not implemented, the court should facilitate the establishment of the circumstances of the case. The discretionary procedure for

obtaining evidence by a court does not limit any procedural rights of the party to the case or dispositive or adversary grounds, but, on the contrary, compensates for insufficient procedural means due to the improper procedural activity of the parties. A procedural action taken in the court's discretion must testify to the impartiality, objectivity and necessity of achieving the task of justice in the appropriate situation.

Keywords: adversary process, court procedural activity, discretionary powers, proportionality, balance of interests

Постановка проблеми. Результатом проведеної в Україні конституційної реформи правосуддя є оновлення цивільного процесуального законодавства з метою створення сучасної ефективної системи здійснення судочинства у цивільних справах. Одним із інститутів цивільного процесуального права, що зазнав значних змін в результаті новелізації є інститут доказування. Зокрема, привертає увагу наділення суду дискреційними повноваженнями щодо отримання доказів з власної ініціативи (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК України). Запроваджені новації традиційно відносять до слідчого типу судочинства, відповідно є побоювання, що розширення прав суду (*ex officio*) у доказуванні стане кроком назад і гальмуватиме розвиток в Україні змагального цивільного судочинства [1, с. 3]. Окрім того, ефективна реалізація національними судами дискреційних повноважень щодо збирання доказів у справі з власної ініціативи вимагає чітких критеріїв для відповідного розсуду із зазначених питань.

Питання меж процесуальної активності суду у змагальному процесі, її необхідність є дискусійним протягом всього періоду розвитку науки цивільного процесу. Зокрема, у зв'язку із розробкою і прийняттям Статуту цивільного судочинства 1864 р. питання змагальних засад цивільного судочинства та ролі суду у змагальному процесі розглядалися Є.А. Нефедьєвим, М. Гредескулом, Т.М. Яблочковим та іншими вченими того періоду [2, с. 16-20]. Повноваження суду в доказовій діяльності викликали науковий інтерес й у подальшому. При цьому науковці (В.М. Семенов, А.Т. Боннер, М.А. Гурвич та ін.) діяльність суду в процесі доказування вважали проявом самостійного принципу цивільного

процесуального права: принципу процесуальної активності суду [3, с. 63, 125; 4, с. 11; 5, с. 47].

З часу набуття Україною незалежності, зміни політичного курсу та сприйняття європейських цінностей у сфері захисту прав людини мало місце інтенсивне оновлення цивільного процесуального законодавства в бік розширення змагальних засад, що дало підстави для поновлення наукової дискусії щодо функціональних обов'язків суду у доказуванні. Особливо жвавим стало обговорення скасування права суду збирати, витребувати докази з власної ініціативи у справах позовного провадження. В юридичній літературі з'явилися висновки вітчизняних вчених про те, що сучасне цивільне судочинство України набуло змагальної форми, що у 1996 р. на зміну процесу слідчому прийшов змагальний процес [6, с. 98]. Як підкреслюється в роботах з порівняльного цивільного процесу, змагальний тип цивільного судочинства характеризується пасивною роллю суду, високим ступенем активності сторін при кваліфікованій допомозі адвокатів, належністю їм ініціативи у веденні справи на всіх стадіях процесу та можливістю контролювати процедуру дослідження доказів [7, с. 160; 8, с. 20]. У зв'язку із цим справедливим є твердження Т.М. Кучер, що для реформування вітчизняного цивільного процесуального законодавства був запозичений досвід зарубіжних країн (зокрема принцип змагальності цивільного процесу) і запроваджено його без урахування української ментальності, своєчасної підготовки фахівців, без комплексного запозичення інститутів, на яких ґрунтується дія цього принципу в зарубіжному судочинстві тощо [9, с. 76].

Стан дослідження. Питанням процесуальної активності суду у встановленні обставин справи в контексті дослідження принципів та моделей цивільного судочинства було присвячено наукові розробки, зокрема Є.В. Васьковського, М.А. Гурвича, В.М. Семенова, В.В. Комарова, В.А. Кройтора, П.І. Шевчука, Г. Фазикош. Ю.В. Неклеси. Серед останніх наукових досліджень можна виділити роботи М.Б. Гарієвської, О.О. Грабовської, Д.Д. Луспеника, В.Ю. Мамницького. Утім, критеріям розсуду суду при вирішенні питання щодо

збирання доказів у справі за власної ініціативи в юридичній літературі приділялось не досить багато уваги.

Метою статті є визначення критеріїв застосування дискреційних повноважень суду у сфері доказування у цивільному судочинстві, зокрема, збирання доказів з власної ініціативи.

Виклад основного матеріалу. Традиційно активність суду в доказовій діяльності по цивільній справі розглядається в юридичній доктрині через призму принципу змагальності, який, в свою чергу, залежно від рівня розвитку суспільства, соціально-економічних та політичних умов, національних особливостей та правових традицій, еволюціонував, змінюючи при цьому моделі цивільного судочинства. Еволюція принципу змагальності – це насамперед пошук балансу між активністю й пасивністю суду в процесі на різних етапах розвитку процесуального права [10, с.386].

Серед вчених-юристів превалює думка, що в правовій державі втручання держави у діяльність людини, її приватні відносини та права має бути обмеженим; це ж стосується і органів судової влади. Цим і пояснюються диспозитивні та змагальні засади цивільного судочинства та позбавлення суду самостійної ініціативи у встановленні істини, знизивши його активні повноваження і перетворивши правосуддя в цивільних справах фактично в послугу держави сторонам, які не можуть самостійно вирішити спір. Однак пасивна роль суду, що зводиться фактично до його бездіяльності, навіть коли здоровий глузд вимагає від нього активних дій (враховуючи зловживання сторонами в процесі своїми правами, неналежну реалізацію ними своїх процесуальних прав і виконання обов'язків), не дозволяє суду належним чином виконувати завдання судочинства та здійснювати захист порушених прав, навіть у тих справах, де такий захист з огляду на правосудні цілі є необхідним.

Як роз'яснив Конституційний Суд, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах [11]. При цьому, засобом досягнення високого рівня правосуддя, як зазначено у Рекомендації № 84 (5) Комітету міністрів Ради Європи,

служує наділення суду активними повноваженнями. Їх межі визначаються метою забезпечення ефективного та швидкого судового розгляду. Суд повинен, хоча б у ході попереднього засідання, а якщо це можливо, і протягом всього розгляду, відігравати активну роль у забезпеченні швидкого судового розгляду, поважаючи при цьому права сторін, у тому числі їх право на неупередженість [12]. Вчені-процесуалісти справедливо відзначають, що активна позиція суду, з точки зору організації процесу, виступає гарантією досягнення завдань цивільного судочинства, а тому має велике значення для його оптимізації [13, с. 67].

На різних етапах вдосконалення судоустрою та судочинства співвідношення принципів змагальності та активної ролі суду істотно змінювалося. Відповідно змінювались і межі активної участі суду у встановленні істини у справі [14, с. 113-121]. Принципу процесуальної активності суду раніше надавалося більше значення, нормативне регулювання сфери доказування, активність суду у встановленні фактів та обставин у цивільному процесі спрямовувалося на досягнення об'єктивної істини у справі [15, с. 80]. Розглядаючи ж активні повноваження суду в розрізі принципу змагальності, варто зазначити, що сучасне цивільне процесуальне законодавство характеризується змагальною моделлю судочинства, де сторони самі визначають обсяг доказів і самі повинні подати їх суду, який позбавлений можливості самостійно вишукувати докази і встановлювати істину у справі всупереч волі сторін. Суд, за загальним правилом, тільки сприяє сторонам за їх клопотанням у витребуванні доказів і може роз'яснювати сторонам предмет доказування та обов'язок доказування та подання доказів (ч. 5 ст. 12, ч.2 ст. 197 ЦПК України).

Але ми солідарні із міркуваннями, що зниження активності суду в цивільному судочинстві призводить до того, що в багатьох випадках судами не забезпечується реалізація вимог справедливого розгляду та вирішення справи. У результаті цілі правосуддя не будуть досягнуто і правосуддя не набуде властивості ефективності [16] та спотворюватиметься сама сутність права на суд. Крім того, окремі науковці, з посиланням на судову практику зауважують, що зниження активності суду, абсолютизування принципу диспозитивності нерідко призводять до використання процесуальних прав сторін всупереч їх дійсному призначенню [17, с. 17-18].

Таким чином, закон покладає на суд велику відповідальність: ухвалення об'єктивного та справедливого рішення, у випадку з чим суду повинні бути надані важелі впливу на судочинство у цьому напрямку в рамках неналежного розвитку змагального процесу.

Чинним ЦПК України у ст. 12 встановлено положення, відповідно до якого цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, тягар доказування у справі покладено на сторони, а збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду. За ст. 13 ЦПК України збирання доказів не є обов'язком суду з власної ініціативи, крім випадків, встановлених ЦПК України. При цьому ЦПК України містить низку норм, що закріплюють підстави застосування дискреційних повноважень суду щодо збирання доказів з власної ініціативи (ч.2 ст.13, ч.7 ст. 81, ч. 7 ст. 85, ч. 6 ст. 95, ч. 5 ст. 100, ст. 103, ч. 2 ст. 456 ЦПК тощо).

У зв'язку із необхідністю визначення меж розсуду суду у судовому доказуванні не можна оминати основну засаду, яка повинна визначати побудову всього судочинства, - верховенство права. Антропологічні цінності, які втілені у поняття «верховенство права», були предметом досліджень упродовж багатьох століть [18], починаючи з античних часів та є дискусійними й у сьогоденні. Британський дослідник А.В. Дайсі вбачав у верховенстві права стримуючий фактор (але не остаточний контроль) та противагу теоретично безмежній владі держави над особою. Верховенство права обумовлює те, що закон повинен забезпечувати визначеність та передбачуваність (правову визначеність). Від середини ХХ ст. було досягнуто баланс між концепцією верховенства права та судовою дискрецією. Утім є обов'язковим її обмеження приписами та метою закону, вимогами верховенства права, зокрема, шляхом забезпечення кожному доступу до справедливих процедур у безсторонньому та незалежному суді, шляхом застосування закону послідовно та однаково до всіх та у спосіб, позбавлений свавілля та не позбавлений розумності [19, с. 170].

У контексті врахування принципу верховенства права при визначенні меж судового розсуду знаковим видається те, що зазначений аспект цивільного

процесуального доказування стосується такого складового елементу принципу верховенства права як принцип пропорційності (ст. 11 ЦПК України), який вимагає від суду постійний пошук балансу публічного та приватного інтересу у цивільному судочинстві.

Суд зобов'язаний не тільки перед приватними особами, а й перед усім суспільством, оскільки суспільство і держава, виходячи зі змісту судової влади і призначення правосуддя в системі функцій держави, зацікавлені в уніфікованому застосуванні права, а це передбачає наявність у держави обов'язку забезпечити функціонування механізму правосуддя, виконання державою правоохоронної функції. В цьому аспекті варто підтримати позицію Я.М. Романюка та І.В. Бейцун, що суди як органи державної влади мають захищати не лише права конкретних осіб, а й правопорядок в цілому, охороняючи не лише приватні, а й публічні інтереси [20, с. 297].

На загальнотеоретичному рівні необхідним елементом верховенства права, який дозволяє збалансовано представити публічні та приватні інтереси у праві, є пропорційність. У цьому сенсі пропорційність є вимогою до врахування приватних та публічних інтересів при нормотворчій, при правозастосовній діяльності, є способом попередження чи вирішення правозастосовних проблем, що обумовлені конкуренцією інтересів та можуть тягнути обмеження права особи на справедливий суд. При цьому не можна обмежувати пропорційність та визнавати її лише критерієм для визначення судом порядку розгляду справи, як це визначено в ст. 11 ЦПК України. З огляду на міжнародний та іноземний законодавчий і правозастосовний досвід, пропорційність повинна стати загальнотеоретичною засадою правозастосування, одним з аспектів чого є пропорційність інтересів у визначенні порядку здійснення провадження в цілому та визначення критеріїв необхідності обмеження права. Ці положення мають важливе методологічне значення у становленні в Україні судочинства, заснованого на верховенстві права.

Оскільки в основу пропорційності покладено інтерпретацію основоположних прав та принципів, це обумовлює забезпечення врахування

відповідного балансу на нормативному рівні, тобто тест на пропорційність, визнаний придатним для цього на міжнародному рівні, повинний бути пройдений на етапі законотворчого процесу. З цієї позиції необхідно оцінювати й рівень забезпечення належної судової процедури.

Вказівки про дотримання принципу пропорційності можливо знайти у різних формулюваннях багатьох національних і наднаціональних правових систем. Він визнається загальним принципом права Європейського Союзу. Хоча, на відміну від права Європейського Союзу, у Конвенції з прав людини та основоположних свобод принцип пропорційності прямо не визначений, він є одним із найважливіших принципів, який, мабуть, найчастіше застосовується у практиці ЄСПЛ [21, с. 68-69] через вироблення критеріїв визначення балансу інтересів у судочинстві та дотримання справедливої процедури. У рішеннях ЄСПЛ можна зустріти позицію, що справедливий розгляд справи включає обґрунтованість судового розгляду [22, с. 65] , але у п. 1 ст. 6 Конвенції не встановлено правил щодо допустимості доказів та способу їх оцінки [23, с. 51]. Утім ефективний захист прав неможливий без об'єктивного рішення, ухваленого по суті пред'явлених вимог. Тому визначення обов'язку доказування та порядок надання доказів вирішується на національному рівні кожною державою-учасницею Конвенції.

При визначенні типу праворозуміння, у якому в подальшому належить розвиватись системі вітчизняного права та цивільного судочинства, зокрема, велике значення має дотримання справедливого балансу інтересів публічного та приватного характеру при нормативному регулюванні та реалізації цивільних процесуальних правовідносин. Право на справедливий суд як фундаментальне право та «*res judicata*» втрачають сенс у суспільстві, у якому побудова судочинства визначається формальним розглядом прав судами, а не дійсним утвердженням справедливості. Концепт чинного ЦПК України визначається тим, що автономія учасників справи має межі, обумовлені публічними інтересами у відправленні судочинства, що проявилось у розширенні обов'язків, підвищенні відповідальності сторін за процес. А попереджувальні та примусові заходи

різного характеру, які можуть застосовуватися під час розгляду справи, свідчать про посилення забезпечення публічних інтересів у судочинстві. Саме цими міркуваннями й обумовлюється процесуальна активність суду у судовому доказуванні. Втім, як зазначалось вище, процесуальна активність суду саме у судовому доказуванні в позовному провадженні реалізується судом «з власної ініціативи». Зрозуміло, що такий розсуд повинен мати межі, які б визначили дійсну його необхідність зважаючи на визначення у конкретних обставинах наявності недобросовісності учасників справи у здійсненні ними своїх прав чи виконання обов'язків щодо доказів зокрема, необхідності перевірки достовірності наданих доказів шляхом дослідження оригіналів або в інших випадках, передбачених законом тощо.

Здійсненні справедливого та ефективного розгляду та вирішення цивільної справи обумовлюється пропорційністю у судовому доказуванні через реалізацію процесуальних дій змагального характеру (як прояву балансу приватних інтересів), а у випадку, якщо процесуальна активність сторін характеризується певними вадами, які можуть вплинути на справедливе вирішення справи, то публічні інтереси, які відображенні у меті та завданнях цивільного судочинства, визначають активність суду в рамках вцілому змагальної процедури.

Повноваження з витребування доказів з власної ініціативи застосовується вітчизняними судами [24; 25; 26; 27; 28] для забезпечення правильного та повного встановлення обставин цивільної справи, попередження впливу зловживань правами та недобросовісності учасників на ухвалення судового рішення, яке повинно відповідати завданню цивільного судочинства та верховенству права (ч. 1, 3 ст. 263 ЦПК України). Недобросовісність учасників справи при здійсненні ними своїх процесуальних прав чи виконання обов'язків щодо доказів залежить від конкретних обставин, що не дає можливість зробити критерії більш конкретними, утім не скасовує необхідність оцінки пропорційності інтересів, які реалізуються під час здійснення судочинства, для вирішення питання про необхідність витребування доказів судом за своєю ініціативою. Наприклад, у справі № 520/3293/19 Київського районного суду м. Одеси суд до відкриття

провадження у справі для визначення кола потенційних третіх осіб та визначення виду позовного провадження визнав необхідним витребувати довідку з інформацією про всіх осіб, які зареєстровані та мають право користування житловим приміщенням [24]. За матеріалами справи № 510/452/18 Ренійського районного суду Одеської області під час судового розгляду суд, зважаючи на сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних обов'язків щодо доказів, витребував з належним чином завірену копію спадкової справи, яка була відкрита після смерті спадкодавця [25]. Аналогічного висновку дійшов Київський районний суд м. Харкова у справі № 640/13786/17 та витребував необхідні документи, які містяться у спадковій справі [26]. У справі № 676/164/19 Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області про визнання недійсним наказу, яким затверджено проект землеустрою та надано у власність позивачу земельну ділянку, суд витребував у приватного нотаріуса копії матеріалів щодо посвідчення договору купівлі-продажу [27]. За матеріалами справи № 640/24543/18 Київського районного суду м. Харкова щодо оскарження виконавчого напису нотаріуса у зв'язку із відсутністю безспірності вимоги суд витребував документи, на підставі яких видано виконавчий напис, які не були надані ні позивачем, ні відповідачем, ні нотаріусом (адвокат, який представляв інтереси позивача, уваги на ці обставини не звертає) та документи про зміну найменування або організаційно правової форми самостійно [28]. У справі № 521/19743/15-ц Малинівського районного суду м. Одеси представник відповідача повідомив суду про смерть відповідача, актовий запис про смерть не надав, у зв'язку із чим суд визнав необхідним витребувати відповідні документи [29].

Наведені вище справи свідчать, що метою власної ініціативи суду у витребуванні доказів було виконання завдання цивільного судочинства щодо справедливого розгляду справи та ефективний захист цивільних прав, що неможливо без об'єктивного встановлення обставин справи. Зважаючи на те, що суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в цивільному

процесі, розширення дискреційних повноважень суду за рахунок можливості витребувати докази з власної ініціативи у випадках, коли має місце недобросовісне здійснення процесуальних прав або невиконання обов'язків щодо доказів є обґрунтованим та дієвим засобом боротьби із недобросовісною процесуальною поведінкою сторони в інтересах забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами під час відправлення правосуддя в цивільних справах [30], усунення перешкод у здійсненні судочинства. Процесуальна ж активність суду орієнтована на ціннісні підходи до судочинства та передбачає його роль у розвитку процесу від відкриття провадження у справі, через сумірну участь в доказовій діяльності до ухвалення судового рішення. Тобто оцінка ініціативи суду (по суті - розсуду) у доказуванні як прояву його процесуальної активності, повинна здійснюватись за допомогою загальноновизнаних та апробованих способів. У відповідних ситуаціях суд визначає порядок здійснення провадження у справі, враховуючи обставини й інтереси приватні та публічні. Тому алгоритмом, в якому повинна оцінюватись допустимість ініціативи суду в доказуванні, є пропорційність, для оцінки якої підлягають аналізу умови, в яких реалізується дискреційне повноваження та які мають відкритий перелік відповідно до ст. 11 ЦПК. Застосування алгоритму визначення пропорційності через визначення легітимної мети та підстав (допустимості), необхідності та придатності процесуальної дії суду та співвідношення між дією та ефективним результатом для судочинства дозволяє визначити дотримання меж розсуду суду при реалізації власної ініціативи у судовому доказуванні.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, можна виділити підстави відповідного розсуду суду у судовому доказуванні, якими визначається його допустимість: сумніви суду у недобросовісності учасників справи, тобто порушення процесуального обов'язку, визначеного у ст. 44 ЦПК України, невиконання обов'язку доказування, визнана судом необхідність перевірки достовірності обставин, на підтвердження яких подані електронні або письмові копії письмових або електронних доказів відповідно, якщо суд має сумніви у

достовірності даних, які містить відповідна копія тощо. Процесуальна активність суду у доказуванні безпосередньо пов'язана із підставами, які визначені законом не імперативно, а дискреційно, зважаючи на відносно визначені (оціночні, ситуативні) поняття, які визначають гіпотезу процесуальної норми права. Тому процесуальна дія, вчинена із застосуванням розсуд суду, крім іншого, повинна свідчити про неупередженість, безсторонність, об'єктивність та необхідність: у відповідній ситуації досягти завдання судочинства з справедливого та своєчасного розгляду і вирішення справи неможливо іншими засобами, тобто засобами змагального типу. Останнє положення визначає й придатність відповідних повноважень суду.

Дискреційний порядок отримання доказів не обмежує будь-якого процесуального права учасника справи чи диспозитивні або змагальні засади, а навпаки, компенсує недостатні процесуальні засоби через неналежну процесуальну активність сторін, свідчить про баланс інтересів у судочинстві. Отже у відповідних проаналізованих вище випадках процесуальна активність суду є необхідною через придатність для досягнення легітимної мети: захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, який не може бути ефективним без повного, достовірного та об'єктивного встановлення обставин цивільної справи.

Перспективи подальших розвідок у напрямку процесуальної активності суду у судовому доказуванні у цивільному судочинстві визначаються оцінкою її допустимості у спрощених та прискорених судових процедурах, при визначенні судом ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, при виході суду за межі пред'явлених позовних вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабовська О.О. Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 32 с.
2. Проблемы науки гражданского процессуального права/ В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова; Под ред. проф. В.В. Комарова. Харьков: Право, 2002. 440 с.
3. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. М. : Юрид. лит., 1982. 152 с.
4. Боннер А. Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права : учебное пособие / А. Т. Боннер ; под ред.: Шакарян М. С. М. : Изд-во ВЮЗИ, 1987. 78 с.
5. Гурвич М. А. Советский гражданский процесс. 2-е изд. М.: Высш. школа, 1975. 399 с.
6. Цивільний процес України. Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2009. 848 с.
7. Михеенко М. М., Молдован В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право: підручник. Київ: Либідь, 1993. 328 с.
8. Здрок О.Н. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. Пособие. М.: Изд-во деловой и учебн. лит-ры, 2005. 176 с.
9. Кучер Т. М. Теорія доведення у цивілістичному процесі. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 5. С. 76-87. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2016_5_15.
10. Неклеса Ю. В. Еволюція принципів змагальності та диспозитивності у цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 58. С. 382-387. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_58_59.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа

про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>.

12. Рекомендация R (84) 5 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 года. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_126.

13. Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні : монографія / Берестова І. Е., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін., за ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана. К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 180 с.

14. Глазкова М. Е. Пределы активности суда в состязательном процессе. *Журнал российского права*. 2008. № 2 (134). С. 113-121.

15. Гражданское процессуальное право России : Учебник для вузов / П. В. Алексий, Н. Д. Эриашвили, В. Н. Галузо и др. ; Под ред. проф. П. В. Алексия, проф. Н. Д. Амаглобели. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 432 с.

16. Викут М. А. Обеспечение судами прав лиц, участвующих в гражданском деле, как одно из условий эффективности правосудия. *Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве* : Материалы Всероссийской научно-практической конференции, 31 января – 1 февраля 2001 г. М., 2001. С. 132-136. URL : http://www.legist.ru/conf/_Vikut.htm.

17. Шамшури́н Л. Л. О диспозитивности и злоупотреблении процессуальными правами в состязательном процессе в сфере гражданской юрисдикции: вопросы теории и практики. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2010. № 1. С. 17-21.

18. Циппеліус Р. Юридична методологія : пер. с англ.; Пер., науч. ред., примеч. Роман Корнута . Київ : Реферат, 2004. 173 с.

19. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), Доповідь № 512/2009. *Право України*. 2011. № 10. с. 168-184.

20. Романюк Я. Актуальні питання реформування цивільного процесуального законодавства України. *Право України*. 2012. № 8. С. 288-305.
21. Старженецький В.В. Россия и Совет Европы: право собственности. М.: Городец, 2004. 208 с.
22. Моул Н., Харби К., Алексеева Л.Б. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. М.: Российская академия правосудия, 2001. 139 с.
23. Практичний посібник зі статті 6 (цивільна частина). Європейський Суд з прав людини, 2013. 77 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.
24. Ухвала Київського районного суду м. Одеси, 25.04.2019, справа № 520/3293/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81425064>.
25. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області, 18.12.2018, Справа № 510/452/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78739169>.
26. Ухвала Київського районного суду м. Харкова 20 березня 2019, Справа №640/13786/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80585131>.
27. Ухвала Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області, від 21 травня 2019, справа № 676/164/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81868086>.
28. Ухвала Київського районного суду м. Харкова, 14 травня 2019 р., Справа № 640/24543/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81719128>.
29. Ухвала Малинівського районного суду м. Одеси, 4 квітня 2019 року, Справа № 521/19743/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81253443>.
30. Луспеник Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. *Судебно-юридическая газета*. 2019. № 1 (470). URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsvivilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuyannya-dokaziv>.